

thomas harder

Født 1959 af dansk-italienske forældre i København. Opvokset på Frederiksberg, men med hyppige familiebesøg i Italien, ikke mindst i Rom. Cand.mag. i italiensk og historie. Litterær oversætter siden 1978 og konferencetolk siden 1988 og 1988-2010 skribent ved skiftevis Weekendavisen og Politiken, siden 2010 kun lejlighedsvis avisskriverier og bidrag til diverse tidsskrifter, blade osv. Jeg har skrevet 25 bøger, mest om italienske emner – historie, kultur, mad, byer og landskaber – men også om oversættelse, tolkning, sprogpolitik og tosprogethed foruden biografier om de danske krigshelte Anders Lassen og Arndt Paul Lauritzen ("Paolo il Danese"), som begge kæmpede i Italien. Mit arbejde som forfatter, oversætter, konferencetolk, foredragsholder m.m. har sit udgangspunkt i min 'dobbelte' baggrund, og selv om det ikke levner så megen tid til Rom-rejser, som jeg kunne have ønsket, giver det på den anden side sommetider anledning til at besøge byen i faglige øjemed, som altid føjer nye dimensioner til en gammel kærlighed.

intro

mit rom

Jeg tager sommetider mig selv i at tænke på 'min barndom i Rom', selv om jeg i virkeligheden aldrig har haft sådan en. Det jeg faktisk havde gennem hele min barndom og langt op i teenageårene, var til gengæld lange og hyppige ferier i Italien, hvoraf de fleste blev holdt i selskab med de samme mennesker – min moster Titi og hendes mand Michele i deres to hjem i henholdsvis Milano og Cagliari på Sardinien, min mormor og morfar og min mors moster Anna Rosa og hendes mand Antonio i deres naboledigheder i Rom og i klanens hjemby Nuoro på Sardinien. De lange tilbagevendende ophold i så velkendte omgivelser har i erindringen efterladt indtrykket af én ubrudt periode, hvoraf størstedelen blev tilbragt i mine bedsteforældres lejlighed i Via Borelli i kvarteret Nomentano. Nomentano, der ligger øst for Termini-banegården, er et godt romersk boligkvarter opført i 1930'erne og i årene umiddelbart efter krigen. Fra lejlighederne i Via Borelli var der udsigt over en del af Città Universitaria, det store universitetskvarter, som var et af den fascistiske æras store romerske byplaninitiativer.

Det var en ganske rummelig lejlighed, men jeg husker bedst en mørk stue og et stort lyst soveværelse, hvor min storrygende mormor, der ofte var sengeliggende på grund af en hjertelidelse, tilbragte en stor del af sin tid med at læse amerikanske krimier i det italienske forlag Mondadoris gule billigbogsudgaver eller moderne franske og italienske romaner, når hun da ikke havde besøg af venner og familie eller fortalte sit barnebarn historier om, hvad vi sammen oplevede på en fjern stjerne, hvor vi ofte havde vores gang.

Som i så mange andre italienske byggerier fra den tid

var lejlighedens rygrad en lang korridor, der forbandt den svære hoveddør med stuen og på vejen gav adgang til de øvrige værelser. Gangen havde et dejligt glat og køligt marmorgulv, som var godt at køre med modelbiler på, og ved hoveddøren bredte den sig ud i en lille forstue, der på én gang fungerede som entré og arbejdsværelse for min morfar. Hans tegne- og skrivebord stod ved vinduet mod gården og var dækket af ruller med manifoldpapir, store hovedlinealer af mørkt træ, passersæt, krukker med tykke, bløde røde og blå blyanter, bølter med lim og alskens andre spændende tegneredskaber. I den ene ende af bordet lå Touring Club Italianos kæmpemæssige verdensatlas med de smukke og ufatteligt detaljerede kort og det tilhørende register med en kvart million stednavne samlet i en selvstændig bog. Et pragtfuldt, fantasistimulerende værk, som jeg skyndte mig at købe mit eget eksemplar af, da det mange år senere blev genudgivet i en ajourført udgave. Hvad min morfar – artilleriofficer i Første Verdenskrig, antifascistisk spaniensfrivillig, i eksil i USA fra 1939 til 1945 og derefter ingeniør, grotteforsker og amatørarkæolog – egentlig brugte det alt sammen til, har jeg ikke noget klart billede af. Måske var han i virkeligheden sjældent hjemme, og i alle tilfælde havde han – trods al sin kærlighed til familien – et brysk og utålmodigt væsen, der gjorde det svært for ham at tale med børn, og lige så svært for dem at tale med ham. Han står temmelig uskarpt i min erindring om de år, med undtagelse af nogle ture – en, to, mange? – som han tog mig med på, for at vise mig Castel Sant’ Angelo (kejser Hadrians mausoleum, som renæssancepaverne forvandlede til fæstning, palads og fængsel) og delagtiggøre mig i sin lidenskab for historie og arkæologi.

På den anden side af reposen med den hvide marmortrappe, de lysegrå vægge og elevatoren, hvor automaten skulle fodres med en 10-lire-mønt for hver op- eller nedtur, boede altså Anna Rosa og Antonio. Antonio, der var født i 1907, havde hele sit voksne liv været kommunist og fagforeningsorganisator. Som ung havde han kendt Antonio Gramsci, der var blandt

det italienske kommunistpartis grundlæggere og en af den internationale kommunismes store teoretikere, og under fascismen havde han tilbragt adskillige år på fangeøen Lipari ud for Sicilien. I 1944, efter fascismens fald, blev Antonio kommunistpartiets første sekretær på Sardinien, og i 1950’erne og 1960’erne var han ansat i typografernes fagforbund i Bologna og Venedig, og han var også en meget aktiv partifunktionær og en afholdt borgmester i den sardiske bjergby Olzai. Da det italienske kommunistparti i 1989 opløste sig selv for at genopstå som det socialdemokratiske PDS (som siden blev til det nuværende PD), var han blandt dem, der holdt den røde fane højt i det nye ortodokse kommunistparti *Rifondazione comunista*.

Som barn vidste jeg ikke meget om Antonios karriere, ud over at han i det sidste krigsår havde organiseret små grupper af fattige kommunister, som han anførte på plyndringstogter mod de velhavende familiers forrådsældre, og at min mors mormor havde været blandt dem, der måtte se Antonio og hans revolutionære frontkæmpere drage af med deres pølser, skinker og oste. Det havde dog ikke forhindret hendes datter i at gifte sig med ham. For mig var Antonio først og fremmest en hyggelig, Fred Astaire-lignende onkel i elegante lyse sommerhabitter og stråhat, som begejstret fortalte om alle de rejser, han gerne ville på, og som indimellem sagde ting, som jeg ikke hørte andre sige, f.eks. at de eneste virkelig smukke landskaber var dem, der var forment af menneskenes arbejde.

Anna Rosa havde som ung pige været en ivrig tennisspiller og sportsrytter. Det var lidt svært at forestille sig, når man så den noget trinde, meget husmoderlige dame, som var den udgave af hende, jeg kendte til. Jeg opholdt mig meget i Anna Rosas køkken, men deltog sjældent i selve madlavningen – det gjorde (dreng-)børn vist ikke – men tilbragte til gengæld mange hyggelige timer med at se, hvordan man tilberedte *fettine* (tynde skiver kalvekød, paneret, stegt og serveret med citron) og de friturestegte sardiske oste- og honningkager *sebadas*. Sammen med Anna Rosa var jeg ofte på indkøb i det lokale fødevarermarked, en stor overdæk-

ket markedshal, hvor kvarterets husmødre brugte en god del af hver eneste formiddag på at gå rundt mellem de forskellige stader for at finde dagens mest velduftende ferskner, friskeste kalvekød, flotteste persille osv. Den slags indkøbsture var én af mange ting, jeg savnede, når jeg kom hjem fra Italien.

Det er længe siden, jeg var på indkøb med Anna Rosa, men en ret stor del af romernes daglige fødevarerindkøb foregår stadig på de kommunale markeder, som findes i de fleste boligkvarterer, under åben himmel eller i mere eller mindre elegante markedshaller. I mange år var markederne kun åbne om formiddagen, men i efteråret 2006 pålagde Roms kommune markedshallerne at holde åbent 8-19 for at imødegå konkurrencen fra supermarkederne og de nye butikcentre. Nu om dage har jeg desværre sjældent brug for at købe dagligvarer i Rom, men jeg nyder stadig at gå på fødevaremarkeder. Det er ikke bare en opvisning af madvarer i en kvalitet og mangfoldighed, som man ikke finder i Danmark, det er også en demonstration af omhu og kvalificeret kræsenhed hos forbrugerne, som desværre også er sjælden herhjemme. Et af de flotteste romerske fødevaremarkeder er Mercato dell'Unità i Via Cola di Rienzo i det lidt Østerbroagtige boligkvarter Prati nord for Vatikanet. Det er en flot og dejligt luftig, lidt jugendagtig bygning med smukke lamper og glaspartier. Et fint sted at stifte bekendtskab med italiensk indkøbskultur, når den er bedst.

Det store fødevarer- og blomstermarked på Campo de' Fiori er noget overrendt af turister, men er ikke spole-ret af den grund. Det fungerer stadig først og fremmest som dagligt indkøbssted for en stor del af beboerne i den sydlige del af Marsmarken, og selv om de flotte gamle slagter- og delikatesseforretninger og bagerier, som ligger ud til pladsen og i sidegaderne, har en væsentlig del af deres omsætning fra turisternes indkøb af mineralvand, sandwich og spiselige souvenirs, er de stadig – især i de tidlige morgen- og formiddagstimer – mødesteder for de lokale, der henter morgenbrød og daglige fornødenheder.

Campo de' Fioris forvandlinger i løbet af dagen illustrerer meget tydeligt, hvordan Rom og romerne i det daglige lever med byens forskellige roller som bl.a. ramme om almindelige menneskers almindelige liv, kulturel turistattraktion og legeplads. I de tidlige morgentimer er den store, uregelmæssige plads så godt som mennesketom. Så rykker markedet ind og fylder den næsten fra hjørne til hjørne. Det tager forbløffende kort tid at slå boderne og staderne op og udstille varerne, og så følger en formiddag med tæt trafik af kunder og nysgerrige. Midt på dagen forsvinder markedet lige så hurtigt, som det dukkede op, men efterlader sig et ufatteligt svineri af smadrede papkasser, udtværet frugt og grønt og meget andet. I løbet af et par timer bliver det alt sammen fjernet næsten sporløst af en mindre hær af kommunale renovationsfolk, og et stykke ud på eftermiddagen er pladsen nu klar til brug igen, denne gang som ramme om café- og restaurationsliv, som skueplads for musikere, gøglere og gadekunstnere af enhver art og som livligt mødested for spadserende romere og turister.

I modsætning til hvad man ville vente i København, ser man ingen eller kun meget få fulde folk på pladsen, og stemningen er generelt meget fredelig og tryk. En del af forklaringen er formentlig de forskellige politikorps' ret talstærke tilstedeværelse på pladsen, men det er kun en del af den. Den italienske alkoholkultur er anderledes end den danske, og det samme gælder normerne for, hvordan man optræder i det offentlige rum.

Min 'barndom' i Rom gav mig min første oplevelse af en rigtig storby, hvor man fornemmede en travlhed og dramatik og i det hele taget et vingesus, som man ikke mærkede i København, og som gjorde enhver hjemkomst til et antiklimaks ud over den sædvanlige flade efter-ferie-fornemmelse.

Da min faster Inger i 1970'erne blev udstationeret på den danske ambassade i Rom, blev der lejlighed til at se byen fra nye vinkler. Udsigtspunktet var nu Ingers lejlighed i Via del Nuoto i et elegant, forholdsvis

nybygget boligkvarter nord for Ponte Milvio og sportsanlæggene i Foro Italico (tidl. Foro Mussolini). I modsætning til Via Borelli, der var et klassisk karrébyggeri med sammenhængende huse lige ud til fortovene, små lysgårde og forretninger på hjørnerne (den store bar, hvor jeg sommetider blev sendt ned for at hente cigaretter – *MS* og *Nazionale* – til min mormor og min moster Caterina, og hvor man også kunne få *cornetti* med cremefyld og flotte modelbiler og legetøjspistoler, og pizzeriaet, der leverede klassiske pizzaer i metermål), var Via del Nuoto og hele det omgivende kvarter bebygget med *palazzine*, dvs. fritstående etageejendomme i 4-5 etagers højde med masser af grønt indimellem. Byggeriet var så småt begyndt under fascismen, men var først fuldført i 1950'erne og 60'erne. Inden da havde det været et landligt område med spredte, landsbyagtige bebyggelser og vinmarker og græsgange. Gadenavne som Via del nuoto (Svømningens gade), Via degli Azzurri d'Italia (Landsholdets gade), Via della Maratona, Via del Golf, Via del alpinismo osv. mindede om naboskabet til Foro Italico og om, at store dele af kvarteret var anlagt i forbindelse med Olympiaden i 1960.

Ingers lejlighed, der lå i 1. sals højde, var på et par hundrede kvadratmeter og havde en terrasse på vel 300 kvadratmeter med palmer i krukker, gyngesofaer og alt, hvad der ellers hørte til et behageligt forstadsliv. Terrassen var god at komme hjem til om eftermiddagen efter lange traveture i byen, og gennem Inger fik jeg et indblik i steder og sider af byens liv, som min mors familie ikke færdedes i. Blandt de mindeværdige udflugter var et besøg i golfklubben Aquasanta et stykke ude ad Via Appia Nuova i byens sydlige udkant. Her sad chaufførerne og ventede i de mørkeblå tjenestevogne, som var og er ministres og andre højtstående politikeres og embedsmænds mest iøjnefaldende værdighedstegn, mens deres arbejdsgivere spillede eller plejede deres netværk i klubhusets bar og restaurant. Det var et første eksotisk indblik i de privilegerede klassers Rom.

En gymnasieudflugt i påsken 1977, som jeg var blandt

initiativtagerne til, og hvor jeg havde tiltaget mig en slags guide-rolle, var – foruden så meget andet mindeværdigt – mit første forsøg på en mere systematisk tilegnelse og formidling af byens historie og topografi. Det var i de år, jeg begyndte at anlægge en romersk bogsamling. Læsningen var i begyndelsen styret af, hvad Inger og andre familiemedlemmer forærede mig til jul og fødselsdage, f.eks. H.V. Mortons smukke bog om *Roms fontæner* og Carl Ankerfeldts serie af hyggeligt causerende bøger om *Romerske hemmeligheder*, *Romernes Rom*, *Romerske mærkværdigheder* osv., og af, hvad der tilfældigvis stod i mine forældres reoler.

Lige så længe jeg kan huske tilbage, var jeg fascineret af pragtværket *Rom i storhedstiden* (Carit Andersens Forlag, 1963), hvis populærvidenskabelige artikler og ”tidsbilleder” i kombination med et overdådigt illustrationsmateriale i form af fotografier af ikke mindst modeller og rekonstruktioner fra Museo della civiltà romana gjorde den antikke storby og hele den romerske kultur særdeles levende. Nu fandt jeg desuden den svenske humorist Sigge Hommerbergs *Om ni reser til Rom* fra 1951, som indledes med følgende charmerende velkomstord fra forfatteren:

Mit ærede herskab! Jeg ville egentlig have stået og taget imod Dem med en lille blomst nede på stationen i Rom, men så fik jeg pludselig lyst til at rejse op og møde Dem her ved grænsen med et par små råd i stedet.

... og – i en noget anden vægtklasse – kunsthistorikeren Arnaldo Bruschi's bog om renæssancegeniet Donato Bramante (*Bramante*, Laterza, 1973) og arkitekten og arkitekturhistorikeren Paolo Portoghesis sprænglærde værk *Roma Barocca*.

Jeg vil ikke påstå, at jeg i dag kan huske ret meget af, hvad der stod i Portoghesis bog, eller for den sags skyld Bruschi's, men jeg er ikke i tvivl om, at det at læse dem dengang var med til at give min nysgerrighed retning og lagde grunden til senere læsning og overvejelser. Det var også i disse år, at min gode ven og skolekammerat Hans Scheving, sammen med hvem

jeg senere skrev flere bøger om Rom, lånte reprodstyret på en tegnestue, hvor han dengang arbejdede, til at fremstille en sort-hvid kopi i fuld størrelse af det 90 x 60 cm store bykort, som hørte til vores fælles Bibel, Touring Club Italianos tykke røde Rom-guide. Ved hjælp af spritpenne i forskellige farver markerede jeg på kopien, hvornår forskellige gader og bydele var anlagt, efterhånden som jeg stødte på dem i min spredte læsning. Det var et temmelig møjsommeligt arbejde, og resultatet blev ikke just overskueligt, men det var interessant og lærerigt at lave det, og jeg håber, at jeg stadig har det liggende et eller andet sted.

Gymnasieturen i påsken 1977 bød på mit første møde med restauranten Piccola Roma i Via degli Uffici del Vicario, som en af mine skolekammeraters berejste forældre havde anbefalet. I tilbageblik har jeg ofte undret og glædet mig over, hvor pænt personalet tog imod os, et uanmeldt selskab bestående af en snes danske gymnasieelever, som sikkert var temmelig støjende og næppe specielt præsentable, eftersom vi kom væltende ind på restauranten næsten umiddelbart efter en mere end 30 timer lang togrejse. Det var en stor oplevelse, og endnu bedre blev det, da vi kom tilbage ved frokosttid påskedag, (denne gang havde vi dog bestilt bord) og fandt os selv omgivet af muntre, romerske familieselskaber, som fejrede påsken med *abbacchio* (stegt spædlam) og andre herligheder fra det traditionelle romerske køkken. En tjener, som havde en forbløffende lighed med den østrigske skuespiller Fritz Muliar, der spillede den gode soldat Svejik i en dengang meget populær tv-serie, gik fra bord til bord og serverede brændevin eller en sort, lakridsmagende likør på husets regning. Han skålede med samtlige selskaber og var derfor en anelse usikker på benene, da han nåede frem til os, men meget venuesæl.

Siden kom der andre romerske yndlingsrestauranter til, men Piccola Roma har bevaret en særlig plads i mit hjerte, og jeg er vendt tilbage dertil, hver gang jeg har været i Rom. Engang i løbet af 1980'erne forsøgte en ny indehaverske at omdanne det meget traditionelle *hosta-*

ria til steakhouse. Det slap hun vist ikke godt fra, og da jeg kom igen året efter, lignede Piccola Roma heldigvis sit vel snart 100 år gamle selv. Jeg har desværre ikke set soldat Svejik i en del år, men en enkelt af hans kolleger fra dengang var stadig på færde, da min familie og jeg spiste påskemiddag for et par måneder siden.

Min mormor var et troende menneske, og jeg husker, at jeg som barn var temmelig skræmt af et krucifiks, som hun havde i sit soveværelse, men religionen spillede i øvrigt ikke nogen større rolle i familiens liv. Ikke desto mindre vakte blot det at opholde sig i Rom, hvor den katolske kirke er synlig overalt i gadebilledet og i folks samtaler, og naturligvis senere det at læse om Roms historie, uundgåeligt en nysgerrighed med hensyn til religionen og dens betydning og mangfoldige udtryk. Da pave Paul VI døde den 6. august 1978, afbrød jeg en interrail-tur i Grækenland for at flyve til Rom med Olympic Airlines og igen indlogere mig hos Inger for at overvære pavens begravelse. Det var ganske rigtigt en stor oplevelse at stå på Peterspladsen og opleve denne historiske begivenhed, om end den blev en smule devalueret, da Paul VI's afløser, Johannes Paul I, døde efter kun 33 dage i Peters Stol.

De to pavevalg i 1978 blev kyndigt og overordentligt underholdende beskrevet af den amerikanske jesuit og *Playboy*-skribent Andrew M. Greeley i bogen *The Making of the Popes, The Politics of Intrigue in the Vatican*, som udkom allerede i 1979. Greeleys bog om det moderne pavedømme og dets politiske dimensioner åbnede et nyt spor i min interesse for Rom og Italien, og det er siden blevet mere og mere indlysende for mig, at det er svært at beskæftige sig fornuftigt med Rom eller Italien uden i en eller anden grad også at beskæftige sig med den katolske kirke som religiøst, kulturelt og politisk fænomen.

De besøg i byens kirker, som alle turister aflægger, giver langt mere mening, hvis man ikke bare betragter kirkerne som arkitektur og kunst, men som steder, hvor folk dyrker deres religion. Kirkerummet, dets indretning og udsmykning forstås på en anden måde, når

man oplever det som en ramme om en gudstjeneste og ikke bare som en slags museum. Det gælder, uanset om man besøger Peterskirken eller en af de moderne kirker i boligkvartererne rundt om det historiske centrum. På samme måde var det, selv om min familie og jeg har været på Peterspladsen flere gange, end jeg kan huske, en stor oplevelse at stå der påskedag sammen med 150.000 andre og se og høre paven tale via storskærme og derefter modtage hans påskehilsner på en ufattelig masse sprog, inklusive mongolsk, svensk og letzebürgisch efterfulgt af en koncert med *Carabinieri*-korpsets orkester, som bl.a. spillede den italienske nationalsang, og – af grunde, som jeg endnu ikke har fået opklaret – et fransk militærorkester, som bl.a. gav *Marseillaisen* til bedste.

I 1978 begyndte jeg at studere historie ved Københavns Universitet. Et kursus i Roms historie fra Cæsar til Nero føjede endnu et par lag og dimensioner til interessen for den udtømmelige by, og en studierejse i 1980 ledet af professor Jens Erik Skydsgaard var anskuelsesundervisning i den nære pædagogiske sammenhæng mellem topografi, historie og historier: På årsdagen for mordet på Cæsar spiste vi på en af de to-tre restauranter i nærheden af Campo de' Fiori, der er anlagt i resterne af Pompejus' teater og fremviser søjler plettet af diktatorens blod. Under den efterfølgende spadseretur sprang professoren op på køleren af en parkeret bil og forkyndte, at "Her skete det!", hvorefter han gav sig til at læse op af Suetons skildring af mordet.

Turen var også lærerig på andre måder: Da vi – en nok desværre noget sjoskende og ikke just elegant gruppe danske studerende anno 1980 – besøgte præsidentens residens, Quirinalpaladset, udrød en af de to meter høje søjleranke, blankpolerede kyrasklædte gardister, som åbenbart ikke var vant til, at udenlandske gæster kunne forstå italiensk: "Du gode Gud, sikke nogle grimme mennesker!".

Da jeg ti år senere begyndte at arbejde som konferencetolk, blev der lejlighed til flere gensyn med det

politiske Rom. En tjenesterejse for Europaparlamentet gav anledning til at arbejde i Deputeretkammeret, som har til huse i det mægtige Palazzo di Montecitorio, som barokkens geniale multikunstner Gianlorenzo Bernini og, efter hans død, en anden af 1600-tallets store arkitekter, Domenico Fontana, tegnede som paveligt palæ. Jeg havde tidligere besøgt Palazzo Montecitorio, men ligesom det er noget andet at se kirkerne blive brugt til deres formål end bare at behandle dem som seværdigheder, var det også noget særligt ikke bare at være turist i paladset, men at have et rigtigt ærinde i det og se det mægtige hus blive brugt til dét, der har været dets formål, siden 1870, da det pavelige guvernørembede og politi flyttede ud, og det italienske parlament flyttede ind. (At bygningens indre blev så kraftigt ombygget i begyndelsen af 1900-tallet, at der ikke er meget andet end facaden tilbage af Berninis og Fontanas pragtfulde palads, gjorde ikke oplevelsen ringere).

En rejse med Folketingets formand, som skulle deltage i fejringen af 50-året for undertegnelsen af Romtraktaten, gav lejlighed til et nyt og mere velklædt besøg i Quirinalet og til en revanche over kyrassererne. Da gæsterne gik gennem den lange, brede gang, der forbinder paladsets hovedtrappe med Sala dei Corazzieri, hvor de skulle hilse på præsident Giorgio Napolitano, passerede de langs en række kyrasserer, som var stillet op som en slags overdimensionerede pyntegenstande i hele gangens længde og hilste med hævede sabler, støvletramp og smækkende hæle, hver gang nogen kom forbi. Ritualet gentog sig, hver gang nogen senere passerede på vej frem eller tilbage mellem modtagelsessalen og toiletterne, som befandt sig i nærheden af trappen. Meget fornøjeligt.

Den stærke italienske tradition for at iscenesætte magten og omgive dens indehavere med alskens synlige privilegier, uanset hvor forstyrrende de griber ind i byens øvrige funktioner, kom smukt til udtryk, da den danske delegation skulle fra Palazzo dei Conservatori på Capitol, hvor Romtraktaten i sin tid blev undertegnet, til Leonardo da Vinci-lufthavnen. Den minibus, der agerede limousine, blev ikke bare eskorteret af en

politibil med blinkende lygter, men også af to *carabinieri*-forridere på kæmpestore, lynende blanke mørkeblå Moto Guzzi-motorcykler, som banede vejen, så koretgen i rasende fart og uden ét eneste stop undervejs kunne tilbagelægge turen fra Capitol til lufthavnen på 20 minutter. Enhver, der har prøvet at gøre turen mellem lufthavnen og centrum i bus eller taxi i myldretiden, vil vide, at det plejer at vare væsentligt længere. Det var meget fascinerende at sidde i minibussen og betragte de to forridere, som med blinkende blå lygter på teleskopmasterne bag sædet og konstant blæsende i deres trillefløjter snoede sig frit mellem højre og venstre vejbane og sommetider ind over fortovene for at gøre plads til os. Der var noget mærkeligt slowmotion-svajende over deres bevægelser – som en slags undervandsballet – der ikke blev mindre forbløffende af, at de to ”kentaure” (som italienske aviser ynder at betegne motorcyklister) ofte kørte uden at bruge styret, fordi hænderne skulle bruges til at vinke andre trafikanter af vejen.

I marts 1997 var jeg i Rom for at samle materiale til en ajourføring af Hans Schevings og min efterhånden ti år gamle første bog om Rom og – først og fremmest – for at Lene og jeg kunne blive viet på rådhuset med Hans og hans hustru Maria som vidner. Det var en oplevelse, der cementerede Roms status som ”vores” by, og desuden endnu en interessant lejlighed til at se nogle steder, som jeg hidtil kun havde kendt som turistattraktioner (den kommunale bryllupssal, den ”Røde Sal” i Palazzo dei Conservatori) eller historiske mindesmærker (Folkeregisterets bygning, Palazzo dell’Anagrafe), udfyldte deres hverdagsfunktion.

Hvis vi havde været rigtige romere, ville vi have brugt de næste par timer på i en lejet limousine at køre centrum tyndt for at blive forevigtet foran forskellige fotogene seværdigheder. Det sprang vi over og spadserede i stedet ned til vores yndlingsplads, Piazza della Rotonda, hvor vi fik et par flasker formiddagsspumante på en af barerne foran Pantheon. Jeg mindes ikke, at nogen vin har smagt mig bedre. Til

forskell fra andre bryllupper, jeg har været til i Rom, omfattede vores heller ikke nogen kæmpemiddag på en restaurant med indbyggede antikke murrester på Via Appia Antica (fætter Raffaele og Gabriella) eller i en hotelvilla med selskabslokaler i Frascati (kusine Sara og Guido). Vi indtog i stedet frokosten hjemme i den lånte lejlighed i Prati, hvor jeg på det nærliggende *tavola calda* havde hentet nogle flasker kølig hvidvin og en favnfuld foliebakker fulde af alverdens romerske lækkerier. Det eneste, vi manglede, var de fine små tylspøser eller porcelænsskåle med sukkerglaserede mandler eller appelsinblomster af marcipan eller små dyrefigurer af sølv, som plejer at ligge ved kuverterne ved en italiensk bryllupsfest. Dem har vores gæster endnu til gode.

Eftermiddagen gik med at ringe til familie og venner i Rom og Danmark og fortælle dem, at der var dejligt i Rom, og vejret var godt, og vi havde set en masse, og så var vi i øvrigt blevet gift. Bryllupsmiddagen indtog Lene og jeg alene (mens vidnerne passede vores medbragte børn) på restaurant Paris på Piazza San Calisto i Trastevere, som en velorienteret indfødt havde anbefalet som ”Roms bedste restaurant”. God var den i hvert fald, og det var den stadig, da vi vendte tilbage 14 år senere.

Tilfældet ville, at bryllupsrejsen også blev en lejlighed til at tage afsked med Antonio, der døde, 90 år gammel, mens vi var i Rom. Jeg nåede lige at besøge Antonio et par dage forinden. Han lå på en stor flersengsstue på det kæmpemæssige universitetshospital Policlinico Umberto I, få hundrede meter fra sit hjem i Via Borelli. Trods alle rædselshistorierne om dette monster af et hospital var stuen absolut ren og ordentlig, om end en smule gammeldags. Det var dog tydeligt, at en del af de funktioner, som andre steder – ikke bare i Danmark, men også på andre, mere velfungerende hospitaler i Rom – ville være en selvfølgelig del af plejepersonalets opgaver, her blev ordnet af patienternes pårørende, som f.eks. at have flaskevand med til dem.

Antonio blev flyttet hjem til Via Borelli kort efter mit besøg, og der så jeg ham igen dagen efter hans død. Han lå – elegant til det sidste – iført hvid skjorte og slips og en sandfarvet habit på den store, mørke dobbeltseng, hvor jeg ofte sov som barn, og ventede omgivet af familie og venner på, at bedemandens folk skulle komme med kisten og gøre ham klar til rejsen til Nuoro, hvor begravelsen skulle foregå – uden præst, men med røde faner og taler ved kammeraterne fra *Rifondazione Comunista*.

Foruden pavens gudstjeneste på Peterspladsen omfattede min families program i påsken 2011 også et besøg i den gamle valfartskirke Santa Croce in Gerusalemme, hvor man langfredag fremviser stumper af Kristi kors, og den officielle markering af Befrielsesdagen den 25. april, som i år faldt sammen med anden påskedag. I de år Silvio Berlusconi og hans højrefløjskoalition har været ved magten, har fejringen af den antifascistiske modstandskamp og af den demokratiske Republik, der voksede ud af den, fået en ny, aktuel dimension. Overalt i byen hang der plakater, der opfordrede til at deltage i den venstreorienterede partisan-veteranforening ANPI's stævne ved Porta San Paolo, hvor italienske soldater og civile romerske borgere den 10. september 1943 udkæmpede en heroisk, men forgæves kamp mod de tyske tropper, der besatte byen efter kongeriget Italiens kapitulation. En del af ANPI's opråb var klæbet over med andre plakater – uden afsender, men tydeligvis sat op af nyfascistiske grupper – med den ironiske tekst "Glædelig anden påskedag" og et gammelt billede af en af 1920'ernes fascistiske kampgrupper på ladet af en lastbil, på vej ud for at prygle deres politiske modstandere.

Jeg ville gerne have deltaget i ANPI's stævne, men kunne ikke nå derud, så jeg overværede i stedet det officielle Italiens fejring af dagen ved *il Vittoriano*, det store hvide monument for Italiens samling ved Piazza Venezia. Det var en regnfuld formiddag, men siderne af den meget store plads var tæt pakket med folk, der var mødt op for at høre præsident Napolitano tale om

de frihedsidealere, som drev både Italiens samling i 1800-tallet og modstandskampen, og se ham nedlægge en krans på Den Ukendte Soldats grav og tildele den florentinske antifascist Mario Pucci, der i 1938 blev myrdet af fascister, fordi han nægtede at røbe navnene på dem, der havde opklæbet regimekritiske plakater i byen, en posthum guldmedalje. Napolitano fik et langt og varmt bifald, mens der blev buet ad både indenrigsminister Roberto Maroni, fra det norditalienske populistparti Lega Nord og ad forsvarsminister Ignazio La Russa, som nu er medlem af Berlusconis *Popolo della Libertà*, hvor man aldrig har udvist nogen særlig interesse for befrielsesdagen og det, den repræsenterer, og hvis politiske karriere begyndte i den nyfascistiske "Ungdomsfront" og fortsatte i det tilsvarende parti MSI. En højtidelighed, som i mange andre lande ville have været en politisk neutral markering af den fælles historie, er i Italien i allerhøjeste grad et stykke aktuel politik.

Når vi er i Rom, mødes vi som regel med vores venner Pina og Laura, som er henholdsvis gymnasielærer og advokat, deres bror Roberto, som er psykolog med speciale i angrende mafiosi og terrorister, men gennem mange år har været ansat i personaleafdelingen hos Lazios førende Fiat-forhandler, og Lauras mand, Carlo, som er oberst og gør tjeneste ved hærens simulationscenter i Roms havneby Civitavecchia. ("Hvor kunne jeg dog gøre det? Jeg, der ellers er så venstreorienteret!", sagde Laura, da hun i sin tid fortalte, at hun havde forlovet sig med en officer).

De tre søskende bor – på stadig meget typisk italiensk manér – inden for ret kort afstand af hinanden og af deres mor i kvarteret San Giovanni syd for Laterankirken. For et par år siden besøgte jeg Laura og Carlo i deres meget elegante toetages lejlighed med en lille terrasse, hvor vi spiste frokost med udsigt over kvarterets virvar af tage og skoven af vildtvoksende tvantener. Ved den lejlighed fortalte Carlo, der ellers er et borgerligt menneske, at han arbejdede på at lægge sin karriere til rette, sådan at han om nogle år, når parrets

datter skulle begynde i mellemskolen, kunne søge en post som militærattaché ved en italiensk ambassade i udlandet. "For", som han sagde, "jeg bryder mig ikke om, at min datter vokser op i Berlusconi's Italien".

Da vi sås i påsken 2011, mødtes vi til en *aperitivo* på en udendørs bar på den smukke, dybe Piazza San Lorenzo in Lucina i den nordlige del af Marsmarken. Laura og Carlo overvejede stadig at gå i eksil, men var urolige for, hvordan Laura skulle holde sin advokatkarriere i gang, hvis de flyttede for langt væk fra Rom. Lauras 89-årige moster havde imidlertid foreslået en helt anden løsning på problemet: Hun ville melde sig ind i Berlusconi's parti, *Popolo della Libertà*, sørge for at komme tæt på Lederen og så slå ham ihjel. Som hun sagde: "Han er jo ved at indføre en lov om, at personer, der [som Berlusconi selv] er mere end 70 år gamle og ikke er tidligere straffede, ikke kan sættes i fængsel, så jeg risikerer jo ikke noget særligt". "Og hun mener det sgu", sagde obersten imponeret.